

Steve Berry

Het Atlas-project

Vertaald door Gert-Jan Kramer



DE FONTEIN

Proloog

Luzon, de Filipijnen

Maandag 4 juni 1945

23.54 uur

Generaal Tomoyuki Yamashita bracht een laatste toast uit op de aanwezigen. Voor hem in de schemerige ondergrondse kamer stonden honderdvijfenzeventig mannen. Allemaal geniesoldaten. Speciaal geselecteerd. Ze hadden zijn opdracht tot in de perfectie volbracht en het zo goed en snel gedaan dat het gevierd moest worden. Gebakken bruine rijst, gekookte eieren, zoete aardappelen en gedroogd rundvlees werden weggespoeld met overvloedige hoeveelheden sake. De afgelopen twee uur hadden ze patriottische liederen gezongen en hun keel schor geschreeuwd met ‘*banzai*’, de wens voor een lang leven. Alle hardheid van de oorlog was een paar kostbare uren aan de kant geschoven.

Vorig jaar oktober was Yamashita overgeplaatst naar de eilandengroep om de snel oprukkende Amerikaanse troepen te stuiten. Daarvoor had hij het Japans Keizerlijk Leger geleid tijdens de invasie van Malaya en de Slag om Singapore. Allebei klinkende overwinningen. Hij was trots op hoe Churchill de val van Singapore had omschreven: *de ergste ramp en grootste capitulatie in de Britse militaire geschiedenis*.

Maar hier was alles fout gelopen.

Hij deed nu niets anders meer dan het onvermijdelijke uitstellen. De oorlog was verloren. MacArthur was teruggekeerd. Japan was geïsoleerd geraakt. En hij zat klem in de bergen ten noorden van Manila, met weinig voorraden, terwijl de Amerikanen in rap tempo dichterbij kwamen. De laatste paar maanden was hij meer een mijnwerker dan een legercommandant geweest. En een bankier die deposito's in ontvangst nam en kluizen bouwde om toekomstige opnames te waarborgen.

‘Op jullie allemaal!’ riep hij naar de geniesoldaten, met zijn metalen mok hoog in de lucht. ‘En het goede werk dat is verricht. *Banzai!*’

Ze echoden zijn gelukwens in koor.

Deze ondergrondse ruimte was de grootste die ze hadden vervaardigd, misschien wel twintig vierkante meter, verlicht door met batterijen gevoede lampen. Rechthoekige bronzen kisten vol goudstaven lagen tot achthoog opgestapeld tegen de muren. Elke goudstaaf woog rond de vijfenzeventig kilo en had een merkteken dat het gewicht en de zuiverheid aangaf. In totaal iets minder dan zevenendertig miljoen kilo goud.

Een onvoorstelbaar vermogen.

En er waren nog honderdvierenzeventig verborgen kluizen, met elk een vergelijkbare schat aan oorlogsbuit. Allemaal geplunderd in Aziatische landen, te beginnen met China in 1937. Het overige kwam uit Korea, Thailand, Birma, Frans-Indochina, Cambodja, Maleisië, Hongkong, Timor, Indonesië en Nieuw-Guinea. Nationale schatkisten, banken, religieuze heiligdommen, particuliere landgoederen, musea, fabrieken, woningen, galerieën. Alles en iedereen was beroofd. Een kapitale diefstal van rijkdommen die de eigenaren in duizenden jaren hadden vergaard. Een heleboel had Japan al bereikt. De rest zou over zee worden vervoerd. Maar de Amerikanen hadden die herverdeling een halt toegeroepen door de vaarroutes te blokkeren met onderzeeboten. Het was nu onmogelijk om iets te verschepen, laat staan zoiets zwaars en groots als deze goudschat.

Dus was er een andere manier bedacht.

Verstop alles in de bergen op Luzon en kom na de oorlog terug om het mee te nemen.

Het plan was op het hoogste niveau geformuleerd, helemaal tot aan keizer Hirohito persoonlijk. Verschillende lagere prinsen gaven leiding aan de dievenbendes die over de veroverde gebieden waren uitgewaaierd, maar de charmante, geleerde broer van de keizer, prins Chichibu, hield toezicht op de totale buit, inclusief het verbergen ervan, en noemde de hele operatie Kin no yuri, Gouden Lelie, naar een gedicht dat de keizer had geschreven.

‘Op ieder van jullie,’ zei prins Chichibu, die ook zijn metalen mok hief. ‘De keizer dankt iedereen voor hun toewijding. Hij wenst jullie allemaal veel geluk.’

De manschappen beantwoordden de heildronk en wensten de keizer een lang en gezegend leven toe. Bij velen stonden er tranen in de ogen van ontroering. Geen van hen was ooit zo dicht in de nabijheid geweest van iemand van het keizershuis. Vrijwel alle Japanners, Yamashita inbegrepen, hadden groot ontzag voor de keizerlijke familie. De keizer was de heerser van het soevereine rijk, de opperbevelhebber der strijdkrachten, het hoofd van de nationale religie, en naar men geloofde een levende god.

Chichibu stapte naar Yamashita en fluisterde: 'Is alles gereed?'

Hij knikte.

Maanden geleden had prins Chichibu zijn hoofdkwartier verplaatst van Singapore naar Manila en bevolen om alle oorlogsbuit die op het Aziatische vasteland achterbleef naar de Filipijnen te brengen. Duizenden dwangarbeiders en krijgsgevangenen hadden vier maanden lang tunnels gegraven en grotten verstevigd met beton, opdat elke ruimte bestand zou zijn tegen aardbevingen, bombardementen, overstromingen en, bovenal, de tand des tijds. Alle kluizen waren derhalve gebouwd als waren het bunkers. De prins had elke nieuwe voltooide ruimte persoonlijk geïnspecteerd, dus was het niet ongewoon dat hij hier vanavond acte de présence gaf.

De mannen bleven feesten na hun gedane arbeid. Deze kluis, de laatste van de honderdvijfenzeventig, was drie dagen geleden afgewerkt. Alle bouwtekeningen, inventarislijsten en instrumenten waren in kisten verpakt en verwijderd. Telkens wanneer er weer een kluis af was, had men de dwangarbeiders gefusilleerd en de ruimte verzegeld met de lichamen erin. Sommige Japanse soldaten maakten eveneens deel uit van de verdoemden, zodat hun geesten in de komende jaren de schat zouden helpen bewaken. Wat klonk als een mooie opoffering voor het vaderland, maar dat fabeltje verhulde alleen de ware reden, namelijk het aantal ooggetuigen beperken.

'Is de plattegrond veilig?' vroeg de prins.

'Die ligt in de auto te wachten op uw vertrek.'

Alles was in een stroomversnelling geraakt nadat MacArthur landde op de stranden van Leyte. Tweehonderdduizend vijandelijke soldaten wonnen elke dag terrein, terwijl de Japanse troepen zich langzaam steeds hoger in de bergen terugtrokken. Prins Chichibu

zou met een onderzeeër terug naar Japan worden gebracht, samen met de plattegrond waarop elke kluis stond aangegeven. Overal in het weelderige landschap waren natuurlijke markeringen achtergelaten die werkten als subtiele wegwijzers. Moeilijk te ontcijferen. Opgaand in de jungle. Allemaal in een oude code die Chako heette. Keizer Hirohito zou de plattegrond overhandigd krijgen en bewaren tot de tijd aanbrak om het goud weg te halen. Ze zouden de oorlog op militair vlak misschien verliezen, maar Japan was niet van plan om er financieel bij in te schieten. De Filipijnen behouden zou hun insteek worden bij vredesonderhandelingen, zodat het voor hen mogelijk bleef om terug te keren voor het goud. Hoeveel was er verborgen? Meer dan iemand ooit had durven dromen. Ergens rond de vijftig miljoen kilo aan edelmetaal.

Tot meerdere eer en glorie van de keizer.

‘Het is tijd voor ons om te gaan,’ fluisterde hij tegen de prins. Toen wendde hij zich weer tot de geniesoldaten. ‘Eet en drink naar hartenlust. Jullie hebben het verdiend. Het is hier rustig en veilig. We zien jullie morgen wanneer we evacueren.’

De groep gaf hem een gezamenlijk *Banzai!*, dat Yamashita op zijn beurt beantwoordde. Alle manschappen om hem heen hadden een glimlach op hun gezicht. Toen verlieten hij en de prins de kamer en begaven ze zich naar een primitieve lift die hen zeventig meter omhoogvoerde, terug naar het oppervlak. Op weg naar boven zag Yamashita het dynamiet dat tijdens het feestgedruis in de schacht was aangebracht. Een aparte toegangstunnel was ook ontploffingsklaar gemaakt, de ladingen ver genoeg uiteen om de gang met puin af te sluiten, maar niet dicht genoeg om hem totaal te verwoesten.

Samen met de prins stapte hij uit de lift, de broeierige tropische nacht in. Drie explosievenexperts stonden op hen te wachten. Als de schacht en de tunnel eenmaal waren opgeblazen, zouden de geniesoldaten, de laatsten die zich bewust waren van de goudschat en de exacte locatie van de kluizen wisten, levend zijn begraven. Het merendeel van de honderdvijfenzeventig zou na verloop van tijd stikken, maar sommigen zouden vast harakiri plegen ten dienste van hun keizer.

Hij keek naar een van de experts en knikte.

De springladingen werden tot ontploffing gebracht.

Rommelende explosies lieten de grond trillen toen de ladingen op vooraf bepaalde volgorde afgingen, waarbij telkens een deel van het ondergrondse gangenstelsel instortte. De laatste lading zorgde ervoor dat de hoofdingang verdween onder een waterval van gruis en steen. Voor de dageraad zou alles onherkenbaar zijn gladgestreken en binnen een paar weken zou de jungle het verloren gebladerte hebben vervangen en de camouflage vervolmaken.

Ze liepen naar een wachtend voertuig.

‘Wat doen we met deze soldaten?’ vroeg Chichibu over de demolitieploeg.

‘Ze zullen de ochtend niet halen.’

Waarna er niemand meer geëlimineerd hoefde te worden. En zelfs als de vijand erachter kwam wat Japan had gedaan, zou het in een archipel als de Filipijnen, met ruim zeventuizend eilanden, decennia duren om die verborgen kluizen te vinden.

Yamashita zat nog met een vraag. ‘En ik?’ wilde hij van de prins weten. ‘Moet ik ook sterven?’

‘U bent een hoge generaal in het Japanse leger,’ antwoordde de prins. ‘U hebt trouw gezworen aan de keizer.’

Ze bereikten de auto.

‘Net als alle soldaten en genieofficieren die zijn gestorven,’ merkte hij op.

De prins opende het achterportier en haalde een Japanse oorlogsvlag uit een leren tas. Op de witte achtergrond prijkte een rode schijf waaruit zestien stralen voortkwamen, ter symbolisering van de rijzende zon.

Chichibu spreidde de vlag over de motorkap. ‘Ik dacht wel dat u zich zorgen zou maken. Laten we eerlijk zijn. De oorlog is voorbij. Alles is verloren. Het is nu tijd om ons voor te bereiden op de toekomst. Ik moet terug naar Japan om samen met mijn broer die toekomst te bewerkstelligen. U moet hier achterblijven om de Amerikanen zo lang mogelijk op afstand te houden.’

Een logische strategie.

De prins haalde een klein ceremonieel mes uit de tas en prikte ermee in de top van zijn pink. Yamashita wist wat er van hem werd

verwacht. Hij pakte het mes en prikte ook in zijn pink. Ze lieten hun bloed op de vlag druppelen in een eeuwenoud ritueel dat de deelnemers moest verenigen in een bloedeed.

‘Wij zijn één,’ zei Chichibu.

Yamashita raakte opeens vervuld met dezelfde trots als de soldaten hadden gevoeld. ‘Ik zal het vertrouwen dat u mij hebt betoond niet beschamen.’

‘Wanneer deze oorlog eindigt, hebben we u nodig,’ vervolgde de prins. ‘Wanneer we terugkomen om te halen wat ons toebehoort. Geloof me, Tomoyuki, dat gaat gebeuren. We zullen terugkomen. Japan zal het overleven. De keizer zal het overleven. In de tussentijd, blijf ongedeerd en ik zie u dan.’

Chichibu stapte in de auto. De chauffeur zat al achter het stuur. De motor kwam sputterend tot leven en het voertuig reed weg over het smalle, gegroefde pad. Een van de explosie-experts kwam naar Yamashita, sprong in de houding en salueerde. Hij wist wat de man wilde horen. ‘Zet alles op scherp. Stel de locatie veilig.’

Alle ondergrondse kluizen waren voorzien van boobytraps en allerlei andere dodelijke afschrikmiddelen. Als iemand het waagde in te breken, zou die een hoge prijs betalen.

In de verte hoorde hij geweervuur en mortieren.

Het zou niet lang duren voordat de vijand zich meester maakte van de eilanden.

Gelukkig was Gouden Lelie volbracht.

HET HEDEN

I

Bazel, Zwitserland

Donderdag 3 september

09.40 uur

Cotton Malone kon niet beslissen of de dreiging echt was of denkbeeldig. Hij moest de situatie ter plaatse beoordelen, de persoon niet uit het oog verliezen en eventueel ingrijpen. Maar alleen indien nodig.

Was dat hier het geval?

Er heerste een grote bedrijvigheid in de straten van Bazel. Niet verrassend voor een tweehonderdduizend inwoners tellende stad, die sinds de renaissance een handelsknooppunt en cultureel centrum was. Zeshonderd jaar geleden groeide Bazel uit tot een van de belangrijkste steden van Europa, mede door de strategische ligging aan de grens, waar Zwitserland, Frankrijk en Duitsland samenkamen. De Rijn verdeelde de binnenstad in twee afzonderlijke delen. Het ene stamde uit het verleden, het andere was geworteld in het heden. Op twee heuvels aan de zuidoever van de rivier verrees het historisch centrum, waar talrijke met klimop begroeide vakwerkhuisen herinnerden aan de middeleeuwen en voetgangerszones zich afwisselden met verkeersluwe keienstraten.

Cotton stond, badend in de zon, naast een van de drukkerie verkeersroutes, met een zakje gepofte kastanjes dat hij in de buurt had gekocht. Hij observeerde een kleine boetiek aan de overkant van de straat, zo'n zestig meter verwijderd, waar de vrouw die hij schaduwde een halfuur geleden naar binnen was gelopen. De etalages van modezaken lokten een constante stroom klanten. Veel café-restaurants, shops, juweliers, designerkleding en, zijn persoonlijke favoriet, antiquarische boekhandels. Ook daar had Bazel geen gebrek aan. Elk antiquariaat deed hem denken aan zijn eigen boekwinkel in Kopenhagen, waarvan hij zich nu alweer jaren de eigenaar mocht noemen.

Zijn antiquariaat was een bescheiden pand, smaakvol ingericht en goed voorzien. Hij verkocht niet alleen aan bibliofielen maar ook aan de talloze toeristen die Kopenhagen bezochten. Hij had elk jaar onderaan de streep winst gemaakt, hoewel hij vaker afwezig was dan hij zou willen. Daarnaast was hij de huidige secretaris van de Deense vereniging voor antiquarische boekverkopers, een primeur voor hem omdat hij zich niet zo snel bij een of andere club aansloot.

Maar ach, wat gaf het.

Hij was dol op boeken. Zij waren dol op boeken.

Mensen bewogen zich constant in alle richtingen. Zijn zintuigen bleven gespitst op de kleinste details die in zijn vorige beroep op problemen konden duiden. Niemand staaarde of treuzelde te lang. Niets viel uit de toon, één auto uitgezonderd. Een donkere Saab. Dertig meter verder geparkeerd tussen andere voertuigen tegen de stoeprand. Alle andere auto's waren leeg. De Saab niet. Door de lichtgetinte voorruit kon hij de gedaanten onderscheiden van twee mensen. De bestuurder en iemand op de achterbank. Wat op zich geen argwaan zou wekken bij de gemiddelde burger.

Maar hij was geen gemiddelde burger.

Hij was opgeleid tot inlichtingenagent en had twaalf jaar gewerkt voor de Magellan Billet, een geheime onderzoekseenheid van het Amerikaanse ministerie van Justitie. Hij was als een van de eersten gerekruteerd door zijn oude vriendin Stephanie Nelle, die de eenheid had opgericht en er nog altijd de scepter zwaaide. Ze had recentelijk een aanvaring gehad met Warner Fox, de nieuwe Amerikaanse president, maar de lucht was inmiddels geklaard en nu had Stephanie opnieuw de leiding. En hoewel Cotton al een poos weg was bij de Billet, bleef hij freelance voor haar werken wanneer ze hem wist te verleiden zijn boekwinkel te verlaten. Het was fijn om nog steeds gewild te zijn, dus zei hij zelden nee tegen Stephanie. Al zou natuurlijk de dag komen waarop ze hem minder vaak zou vragen en hij alleen als boekverkoper door het leven moest. Voorlopig had ze hem gelukkig niet afgeschreven, hoewel hij hier niet was voor Stephanie. Deze vriendendienst was voor een andere kennis, die hij een aantal maanden geleden onverwacht tegenkwam in Duitsland.

Derrick Koger.

Die onlangs was bevorderd tot het Europese hoofd van de CIA. En Cottons nieuwsgierigheid had gewekt met een wonderlijk verhaal over een verloren schat.

Miljarden aan geplunderd goud.

Generaal Tomoyuki Yamashita, die het bevel voerde over de laatste Japanse verdedigingslinie op de Filipijnen en persoonlijk toezag op het verbergen van al die oorlogsbuit, gaf zich op 2 september 1945 over aan de geallieerden en werd daarna snel berecht en in december veroordeeld wegens oorlogsmisdaden. Twee maanden later werd Yamashita opgehangen.

Vanwaar die haast?

Simpel.

Het Office of Strategic Services, de voorloper van de CIA, had iets vernomen over honderdvijfenzeventig ondergrondse kluizen. Yamashita weigerde ronduit elke medewerking aan het vinden van die schatkamers, en het laatste wat de Amerikanen wilden was dat hij bleef leven zodat hij de wereld over het goud kon vertellen.

Dus hingen ze hem op.

Toen dat losse eindje was geëlimineerd, en het eiland Luzon militair was bedwongen, kwam het OSS in actie. Ze slaagden erin om een aantal van de grotere kluizen te ontdekken en verscheepten massa's verweesd goud en zilver naar opslagplaatsen in tweeënveertig landen over de hele wereld. Allemaal met volledig medeweten en de goedkeuring van generaal Douglas MacArthur en president Harry Truman.

Waarom werd het weggesmokkeld?

Drie redenen.

Ten eerste, als bekend werd dat er zo'n enorme hoeveelheid gestolen goud was gevonden, zouden duizenden mensen zich hebben gemeld om er aanspraak op te maken, vaak met frauduleuze claims, en overheden decennialang zijn verزند in procedures over de eigendomsvraag.

Ten tweede, als die grote berg goud weer op de open markt werd gedumpt, zou de waarde van het edelmetaal omlaagschieten. De meeste landen hadden hun valuta destijds gekoppeld aan de Amerikaanse dollar, die op zijn beurt was gekoppeld aan goud, dus zou

het onverwacht kelderen van de goudprijs een wereldwijde financiële crisis hebben veroorzaakt.

En tot slot, toen Hitler en Japan eenmaal waren verslagen, vormde de Sovjet-Unie de grootste bedreiging voor de wereldvrede. Het communisme moest worden gestopt. Tegen elke prijs. En honderden miljoenen dollars aan verborgen schatten konden heel goed worden aangewend voor dat doeleinde.

Dus in de loop der tijd werd het goud en zilver geleidelijk samengebracht op één locatie, onder het beheer van wat bekend werd als de Black Eagle Trust. Waar precies? De Banco di San Giorgio in Luxemburg. En daar had de schat gelegen sinds 1949, veilig achter een muur van geheimhouding die pas, aldus Koger, in de afgelopen maanden was doorbroken.

Fascinerende materie.

De auto met de twee inzittenden startte.

Cotton verlegde zijn aandacht van het voertuig naar de boetiek.

De vrouw was verschenen. Ze stapte door de winkeldeur het drukke trottoir op. Was het starten van de auto gewoon toeval?

Waarschijnlijk niet.

Hij had slechts één foto gezien van Kelly Austin, die werkte voor de Banco di San Giorgio. Als wat? Geen idee. Het enige wat hem was verteld, was dat hij goed op haar moest letten en alleen ingrijpen indien absoluut noodzakelijk. Koger had dat laatste punt extra benadrukt. Vandaar dat Cotton zich had opgesteld aan de overkant van de straat, te midden van heen en weer lopende mensen, die buiten hun eigen beslommingen nergens acht op sloegen.

Kelly Austin liep weg van de donkere Saab, die uit het parkeervak draaide en voortkroop over het asfalt. Er waren geen achterliggers, maar er reed wel iemand voor hen. Toen de voorste auto optrok en Cotton passeerde, versnelde de Saab echter geen moment.

Geen twijfel mogelijk. Dit was een gevaar.

Aan de overkant van de straat bleef Austin in de richting van Cotton lopen. Ze keek niet op of om. Geen teken van aarzeling. Ze zette gewoon de ene stap na de andere, met een papieren draagtas bungelend in haar hand en een damestas over haar andere schouder.

Zich van niets bewust.

Cotton gooide de kastanjes in de afvalbak naast hem en zigzagde tegen het verkeer in naar de vluchtheuvel in het midden. Bij de eerste onderbreking in de stroom auto's stak hij vervolgens over naar het trottoir, op zo'n vijftien meter voor Austin. Mensen liepen in tegen-gestelde richting langs hem heen. De Saab bleef komen, een beetje sneller nu, en reed bijna naast de vrouw.

Het achterraam ging omlaag.

Hij zag een pistoolloop verschijnen.

Kelly Austin was te ver weg om op tijd bij haar te komen, dus reikte Cotton achterwaarts onder zijn jas en greep de Beretta. Zijn oude dienstwapen van de Magellan Billet. Dat hij na zijn vervroegde pensioen had mogen houden. Het trekken van het pistool zorgde voor paniek bij sommige voetgangers, maar het was onmogelijk om het wapen uit het zicht te houden.

Concentreer je.

Het achtergrondlawaaï, alomtegenwoordig in steden, verstomde in Cottons hoofd. Alleen denkend aan stilte liet hij zijn ogen de rest van zijn zintuigen overnemen. Hij richtte de Beretta op het rijdende doelwit en loste twee schoten op het open achterraam. De bestuurder trapte meteen het gaspedaal in, en de Saab ging er met krijssende banden vandoor. Het risico dat er werd teruggeschoten leek groot, dus joeg Cotton nog een kogel het open raam in.

Mensen renden alle kanten op. Velen doken naar de grond.

De Saab racete weg.

Hij tuurde naar het kenteken en grifte de letters en cijfers in zijn eidetisch geheugen. De auto verdween bij de volgende kruising een hoek om. Hij stak de Beretta terug onder zijn jas en keek om zich heen.

Zijn longen vulden zich met korte, snelle teugen.

Kelly Austin was nergens te bekennen.

Van Steve Berry verschenen bij De Fontein:

De Amberzaal (2004)

De Romanov voorspelling (2005)

Het derde geheim (2006)

De erfenis van de Tempeliers (2007)

De Alexandrië-connectie (2008)

Het Venetiaans bedrog (2009)

Het geheim van de kathedraal (2010)

Het complot van Parijs (2011)

De tombe van de keizer (2012)

Het Columbus mysterie (2013)

De Jefferson code (2014)

Het Koningsbedrog (2015)

De Lincoln mythe (2016)

Het patriottenspel (2017)

De veertiende kolonie (2018)

De verdwenen orde (2019)

Het pionnenspel (2020)

Het Maltadocument (2021)

Het Warschau-protocol (2022)

Het geheim van Gent (2022)

Het web van de keizer (2023)

De laatste koning (2024)

Eerste druk juni 2025

Oorspronkelijke titel *The Atlas Maneuver*

Oorspronkelijke uitgever Grand Central Publishing, a division of Hachette Book Group, Inc.

Copyright © 2024 by Steve Berry

The moral right of the author of this work has been asserted in accordance with the Copyright, Designs and Patents Act 1988

Copyright © 2025 voor deze uitgave Uitgeverij De Fontein, Utrecht

Vertaling Gert-Jan Kramer

Omslagontwerp Studio Vonk & De Boer

Omslagillustratie © Shutterstock

Opmaak binnenwerk Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 261 7536 7

ISBN e-book 978 90 261 7537 4

ISBN luisterboek 978 90 261 7538 1

NUR 332

www.uitgeverijdefontein.nl

Uitgeverij De Fontein vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Alle personen in dit boek zijn door de auteur bedacht. Enige gelijkenis met bestaande – overleden of nog in leven zijnde – personen, anders dan die in het publieke domein thuishoren, berust op puur toeval.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch, door geluidsopname- of weergaveapparatuur, of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining niet toegestaan.